

Поняття традиції в історико–філософському дискурсі

Аналізується феномен традиції в історико–філософському дискурсі, автор розглядає трактування феномену традиції у філософській літературі, аналізує еволюцію історико–філософського осмислення поняття традиції в межах вітчизняної та західної філософії XIX–XXI ст.

Ключові слова: традиція, дискурс, досвід, спадщина.

У XX–XXI ст. філософська культура розкриває більший простір для розгляду феномену традиції не лише з точки зору політики, права, національних відносин, релігії, історії та культури, певною мірою, розглядаючи традицію як можливість осмислення та трактування досвіду минулого в зацікавленостях світу сьогоднішнього. Серед актуальних проблем філософської науки питання «Що таке людина?» є чи не найголовнішим, оскільки традиція, це те явище яке притаманне для усіх сфер діяльності людини, відповідно сам феномен традиції викликає інтерес у всіх галузях гуманітарного знання.

Метою статті є спроба аналізу традиції в історико–філософському дискурсі, та розгляд трактування власне феномену традиції у філософській літературі. Еволюція історико–філософського осмислення поняття традиції в межах вітчизняної та західної філософії XIX–XXI ст. завжди привертала значну увагу, тому дослідження місця феномену традиції та його цілісне і системне висвітлення в історико–філософському дискурсі є надзвичайно актуальним і важливим для сьогодення.

Існує багато концепцій і трактувань такого феномену, як традиція. У європейській філософській думці зацікавленість цією проблемою просліджується у працях Г.–І. Гадамера, В.Дільтея, Ф.Шляєрмахера, зокрема, в їх герменевтичних концепціях традиції.

В цьому контексті слід зупинитися на точці зору Г.–І. Гадамера, який вважав, що традиція є одним із центральних феноменів. Для нього традиція виступає не накопиченням минулих канонів, а як певна послідовність і намагання нової інтерпретації, немає інтерпретування немає і традиції. Розглядаючи розуміння традиції Г.–І. Гадамер виходить зі здорового глузду а також розуміння. Певний універсальний спосіб розуміння світу, який здійснюється у досвіді, отже «Традиція – ось що повинно бути випробувано в цьому досвіді. Проте традиція – не просто здійснення, яке ми вчимося пізнавати шляхом досвіду, яким ми вчимося панувати, вона є мовою, тобто вона сама розмовляє з нами на зразок якогось «Ти»» [1, с.16].

Соціологічне вивчення феномену традиції прослідковується у працях П.Бурдьє, М.Вебера, С.Дюркгейма, С.Шацького, Л.Пінто.

Відомий французький соціолог, філософ П.Бурдьє, який досліджував соціальний простір та його структуру і для якого є характерними використання різних підходів,

зокрема, антропології, історії, соціології, у своїй роботі «Практичний глузд» розглядаючи різні об'єкти як—то шлюбно—родинні зв'язки, систему харчування, мову, житло, звичаї, вивчаючи систему збереження і передачі навичок та досвіду, зрештою передачі системи знаків від батька до сина, зазначає, що саме ця трансляція і передача досвіду і є частиною традиції, яка займає в суспільстві значну роль.

Так інший соціолог, Фон—Мінг Ян, аналізуючи передачу системи цінностей емігрантами китайського походження у Франції, відзначає, що саме ця трансляція досвіду є надзвичайно важливою у традиції, оскільки емігруючи зі своєї країни емігрант переносить з собою традицію, яка і передає цінності рідної культури із покоління в покоління. Водночас дослідник зазначає що, намагання інтегруватися до нового соціуму веде до того, що традиція збагачується новим досвідом, новими смислами.

Антропологічний аналіз традиції ми бачимо у працях К.Леві—Строса та Л.Вітгенштайна. Також варто зазначити про дослідження архетипів свідомості у працях М.Фуко, в семіології Р.Барта, Ю.Лотмана, історико—філософських працях О.Ф. Лосєва, П.П. Гайденко, В.І. Гусєва, І.В. Огородника та інших тема традиції в роботах яких розглядається в загальнометодологічному контексті.

У другій половині ХХ ст. Ю.Габермас, П.Стросон, Р.Рорті та інші філософи звернулися до розгляду феномену традиції як до історико—філософської проблеми. Значна частина літератури присвячена огляду соціологічному та політологічному трактуванню традиції. Зокрема, у 60—х ХХ ст. відбувається сплеск зацікавленостей темою традиції, так виходять друком ряд праць з соціології та політології, це зокрема, роботи К.Гірца, який займаючись вивченням традиційних культур аналізував елементи традиції у сучасному суспільстві. Д.Ептер вивчаючи традиційне суспільство робить цікаву спробу диференціації традиційних культур, Г.Альмонд досліджуючи взаємодію соціального середовища з інституційною системою визначає роль та значення традиції у цьому процесі.

Жерар Ланклуд, досліджуючи антропологічний аспект традиції у своїй статті «Традиція, це не тільки те що було...» зазначає, що дослідження традиції та традиційного суспільства тісно пов'язане з етнологією, водночас автор зауважує «однак часто буває, що частота використання тих чи інших слів зворотно—пропорційна їх змісту» [2,р.110—123] тож вивчення традиції це не є лише цариною етнології. Аналізуючи сам феномен традиції Ж.Ланклуд зазначає, що використання власне терміну «традиція» це насправді певний ефект консолідації інтелектуальних зусиль, що складає певну бінарну систему зусиль — традиція/зміна. Водночас автор задається питанням, що власне складає зміст такого феномену як традиція, і що власне є атрибуту традиції, а зрештою, що є показником цих атрибутів. Тож дослідник визначає традицію як частину культурної репрезентації тобто часу історії, а отже вивчення досвіду минулого в сьогоденні, минуле ж присутнє в сьогоденні як певне перетворення. Ж.Ланклуд висловлює думку, що окрім часу традиція це ще й певний режим передачі, тобто якщо висловитись більш стисло то традиція є теперішністю минулого «Минуле покоління приймає участь у нашому сьогоденному житті у вигляді традиції» [3,с.25].

Традиція як певне існування для культури і звісно найбільш адекватне і природне відображення повсякденності присутнє у феноменологічній традиції. Варто зазначити про роботи А.Шютца, аналізуючи повсякденне мислення, дослідник зазначав, що ми існуємо ніби у системі — «світ — це мій, приватний світ, ігноруючи при цьому той факт, що з самого початку він є інтерсуб'єктивним світом культури», однак цей світ культури насичений інтерсуб'єктивним, оскільки ми проживаємо разом з іншими людьми, ми пов'язані з ними спільністю турбот, сенсів, ритуалів і т.д. тобто за словами Шютца ми проживаємо у системі де «всі об'єкти культури (інструменти, символи, мовні системи, твори мистецтва, соціальні інститути і т.д.) самим сенсом своїм і походженням вказують на діяльність людських суб'єктів. Тому ми завжди відчуваємо історичність культури, стикаючись з нею в різних традиціях» [4,с.147—159]. Отже повсякденне знання «все частіше розуміється як особливий тип придбання, відтворення і проживання людьми свого спільного життєвого досвіду, що займає в той же час важливе місце в будь—яких спеціалізованих областях життя і діяльності людини» [4,с.147—159]. Певною мірою є здоровим глуздом, в основі цього судження є поняття внутрішнього досвіду, однак саме внутрішній досвід, є певною мірою структурований природною установкою, системою цінностей і завжди взаємодіє із досвідом Іншого. «Зокрема, з позицій феноменологічної соціології А.Шютца, яка перегукувалась з концепцією «життєвого світу» Е.Гусєря як

цілісності дорефлексивного, безпосереднього переживання досвіду, обумовлене собою будь-яку організуючу, рефлектуючу і тому тематизовану і спеціалізовану діяльність, включаючи і теоретичну роботу, посвященість являє собою сферу людського досвіду, що відрізняється особливою формою інтерсуб'єктивності сприйняття й осмислення світу» [5, с.10–16].

Якщо ж ми розглядаємо досвід, як складову традиції, то варто звернутися до психології, для якої власне феномен традиції був цікавий лише з точки зору утримання пам'яті про минуле. М.Мерло-Понті намагається пояснити феномен згадування минулого, дослідник вважав, що людська психіка здатна утримувати образи минулого. Згадуючи ж вище зазначену точку зору Ж.Ланклуда, про те що традиція це час, усвідомлення минулого, то ця точка зору спонукає нас звернутися до феноменологічної традиції у філософії, зокрема до позиції Е.Гусерля. У своїй роботі «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія» у якій він розглядає традицію з точки зору кризи європейської культури, у цій роботі з'являється поняття «історичного а пріорі» яке тісно пов'язане з традицією, у цій роботі Е.Гусерль говорить про раціональність як критерії і основу традиції «нові результати і методи включаються в традицію, будучи усвідомленими саме в їх раціональності» [6]. Тема традиції просліджується у XIII–XIV томах Гусерліани. Так Е.Гусерль говорить про два типи традиції: активну і пасивну, тобто активна традиція та чий «навмисний сенс» відкривається самими представниками певної спільноти, досліджуючи феномен традиції виявляємо певну ціль, тим самим якоюсь мірою втілюється «раціональна традиція».

Говорячи про тему традиції у Гайдеггера то філософствування здійснюється у нього завжди в просторі традиції. «Кажучи його словами, «що б і як би ми не намагалися смислити, ми мислимо в просторі дії традиції»» [7, с.53–61] тобто за Гайдеггером будь яка традиція мовна, культурна, історична є певною умовою можливості дій, поведінки людей у світі «вона ніколи не дається у предметній формі як така, вона дається через цю форму у стилістичних особливостях, стилістичних подробицях буття, у побуті, мистецтві тощо, але сама традиційність, те, що скріплює історичний плин у єдність...» [8, с.13], тобто традиція за своїм сенсом теперішність минулого.

Якщо ми говоримо про феномен традиції саме в досвіді, то напевно потрібно звернути увагу на досвід індивідуальний. Зазначмо, що у нашій свідомості присутні смисли минулого, тобто ми є безпосередньо носіями різних типів досвіду одночасно, а саме досвіду професійного, етнічного, побутового. «Повсякденності і її структурах шукають якісь опорні точки для утримання і нарощування позитивного досвіду, створення і поширення нових традицій, що сприяють вдосконаленню, зміні і розвитку тієї чи іншої сфери діяльності» [9]. Ми не лише накопичуємо, але й передаємо цей досвід, тією чи іншою мірою ми являємося представниками певних соціально-культурних груп, за словами В.Плахова традиція виступає певною мірою категорією яка «повинна охопити усі способи фіксації, передачі і відтворення культури» [9]. Аналізуючи цей процес передачі і відтворення традиції, наведемо думку В.Каїрова, який зазначає, що «опції накопичення та передачі органічно пов'язані між собою і обумовлюють один одного. Накопичення соціального досвіду, культурних і моральних цінностей, невіддільне від передачі цих цінностей. Наскільки досконалі способи передачі, настільки багатий зміст традицій. Розрив у механізмі передачі веде до зникнення традицій, до втрати століттями накопиченого досвіду» [10, с.92].

Динаміка культурно-історичних процесів, котрі переживає людство у ХХ ст. актуалізує низку проблем, пов'язаних з характером представленості досвіду минулого в культурному бутті сьогодення, саме у цьому руслі розглядає традицію С.Кримський, говорячи про традицію як осмислення досвіду минулого. В.Б. Власова, яка в своїх роботах зверталася до традиції, зокрема розглядаючи її, саме як соціально-культурний досвід, дає наступне визначення традиції це «особливий соціальний зв'язок індивідів та груп у суспільстві, специфічний зміст якої є у відтворенні із покоління у покоління певних змістових формалізмів, дій і уявлень, фіксуючи накопичений соціальний досвід і виступаючий регулятивними принципами освоєння нових умов і задач діяльності» [11, с.36].

Якщо ж ми звернемося до такого поняття як культурна традиція то «культурна традиція є одним із засобів культури. Але це особливий, дуже специфічний засіб, який охоплює всю систему культури і буквально проникає у всі її пори. Культурна традиція, розглянута з цієї точки зору, утворює особливий механізм культури, спеціально

розрахований на те, щоб структурувати спеціальний життєвий досвід шляхом стереотипізації «культурних мутацій» (новацій» [12,с.5]. В культурології поняття традиції має певну власну специфікацію, аналізуючи традиції на авансцену виходять такі поняття як спадщина, у традиції виникає певна структурованість форм. Сукупність традицій утворюють колективну пам'ять, кожне наступне покоління отримує у спадок традицію, але елементи традиції можуть бути водночас як позитивними так і негативними. З часом сам феномен традиції чи то сама традиція почала розглядатись як механізм чи елемент який фокусує у собі всі способи фіксації, передачі і відтворення. Поняття традиції все частіше виокремлювались від понять звичай, обряд, функції традиції все більш розширювались. Отже, звертаючись до своїх витоків, через сам феномен традиції, ми долаємо певну історичну дистанцію. Традиція це не лише накопичення певного досвіду та системи знань, а й звернення до загальнозначущих людських цінностей, звернення до глибинних зв'язків між поколіннями. Бутия традиції різноманітне, таким чином, досліджуючи її ми розглядаємо цей феномен у ширшому науковому просторі, філософському, культурному, та естетичних контекстах, розглядаючи традицію у всіх її різновидах ми обов'язково звертаємося до «дискурсу, який винятково умовно можна було б означити як «метафізика традиції» [12].

На думку М.В. Захорченко множинність традицій, одночасно існуючих у суспільстві, рухливість і мінливість елементів суспільної спадщини, відсутність жорсткої конструкції цілого, елементи різних традицій в діяльності суб'єктів складаються в різні поєднання. Всякий елемент традиції, успадкований навіть з далекого минулого, включається в нові системні зв'язки і навіть будучи сам по собі незмінний, несе в собі не тільки сліди свого походження, але й свого руху кризь час аж до сьогоденного дня.

Намагання визначити зміст поняття традиція шляхом аналізу історико-філософського дискурсу, та аналізу різноманітних підходів до розуміння феномену традиції ми неминує стикаємось з різними точками зору. Так аналізуючи поняття традиції Г.Лебон який займається психологією мас зазначає, що традиція «проголошує ідеї, потреби і почуття минулого раси, в них полягає синтез раси, який всією своєю вагою давить на нас... Без традицій не може бути ні національної душі, ні цивілізації» [13,с.47-48]. Так тема традиції, як механізм трансформації культури розглядається у роботах І.Т. Касавіна, В.Д. Плахова, А.П. Андрєєва. Так зокрема Е.С. Макарян вважаючи що культура є універсальною системою людської діяльності зазначає, що традиція є способом акумуляції і трансляції колективного досвіду людської діяльності, вираженого в соціальних стереотипах.

Є.Шацький, аналізуючи існуючі у літературі спроби створення теорії традиції, приходить до висновку про необхідність відволікання від терміна «Традиція» в інтересах узагальнення розглянутої проблематики. «Ми хочемо не стільки дати огляд дефініцій, скільки представити найбільш важливі точки зору, підходи до проблеми зв'язку сучасності з минулим, які ми узагальноно можемо іменувати проблемою традиції. Здається, можна виділити три такі точки зору, неоднакові, хоча і компліментарні, без сумніву, поняттю традиції. Перше поняття традиції, яке ми зустрічаємо в літературі, можна назвати функціональним: в центрі уваги знаходиться функція передачі з покоління в покоління тих чи інших (в основному духовних) цінностей даної спільності. Друге поняття назвемо об'єктним, оскільки воно пов'язане з переміщенням уваги дослідника з того, як ці цінності передаються, на те, які ці цінності, що підлягають передачі. Третє поняття можна назвати суб'єктним, так як на першому плані тут знаходиться не функція передачі, не об'єкт який передається, а відношення даного покоління до минулого, його згода на спадкування, або ж протест проти цього. Говорячи про передачу громадської спадщини і просто про традицію замість того, щоб говорити про традиції у функціональному, об'єктному і суб'єктному розумінні. Отже Є.Шацький схиляється до останнього з варіантів і визначає традицію наступним чином: «Традиція не тотожна історичній свідомості, але репрізентує собою її особливий різновид, пов'язаний з перетворенням неоднозначних фактів минулого в однозначні цінності сьогодення [14,с.205-432].

Якщо ми тут говоримо про спадщину, то згадаємо про одне з визначень поняття традиції як «соціальна та культурна спадщина», а це певна присутність сенсів минулого в сьогоденні. Звернемо увагу на те, що для спадщини є характерним феномен рефлексії, тобто певне звернення назад до попередніх сенсів, а рефлексія у нашому випадку це не лише усвідомлення сенсів минулого але й інтерпретування й осмислення минулого.

На думку І.Т. Касавіна ми сприймаємо традицію як певні сенси минулого і тільки тоді коли нам це потрібно, але водночас спадщина бере участь у формуванні соціального досвіду тобто несе на собі соціальну роль. Аналізуючи поняття спадщина, ми повинні пам'ятати, що: це суспільство надає сенсу, але його значення є досить символічним. Ми повинні говорити про «спадщину як процес», тому що спадщина не може існувати само по собі. Потрібно також пам'ятати, що це свого роду процес патрємонізації, вибору та трактування, спадщина не може бути лишень пасивною передачею.

Однак розглядаючи феномен традиції, спадщини то варто згадати про міф як частину структури спадщини, так Р.Барт зазначав «матеріальні носії міфічного повідомлення ... власне мова, фотографії, живопис, ритуал, будь-які предмети, якими б різноманітними вони не були... всі вони лишень висхідний матеріал для міфа» [15, с.358].

З огляду на вищезазначене певна міфологізація чи сакралізація спадщини знаходить відображення у такій течії як традиціоналізм. Такі представники традиціоналізму Юліус Евола та Рене Генон, у роботах яких просліджується думка, що традиція це певне приховане, таємне сакральне знання, яке значною мірою втрачене для західного суспільства.

Аналізуючи вітчизняні роботи то варто відзначити точку зору В.І. Воловика, який визначаючи традицію як відносно стійкі, такі, що повторюються, володіють певною несанкціонованою нормативністю форми, способи, прийоми, методи діяльності, що складаються в рамках конкретного соціального організму, обумовлені культурними, суспільно-економічними, політичними і іншими особливостями його існування, передаванні від покоління до покоління, а також які отримали логічне обґрунтування. Саме логічне обґрунтування є одною з основних відмінностей традиції від звичаю [16].

Досліджено традиції як фактор саморозвитку суспільства, саме цю твердженням приділяє увагу у своїй дисертації О.С. Шейко конкретизуючи діяльну сутність традиції, що має ціннісно-нормативний характер. О.С. Шейко розкриває зміст традиції у формах її прояву на різних рівнях суспільної практики. Аналізуючи діалектичний взаємозв'язок традиції та новаторства як закономірності розвитку суспільної системи, звертає увагу на особливості функціонального навантаження цих явищ. У роботі розглядається соціально-психологічний механізм дії традиції, необхідний для забезпечення ефективної взаємодії суспільства й особистості, виділяються основні тенденції розвитку традиції українського суспільства. У роботах В.Власової вказується, що традиція по своїй суті є ступенем соціального розвитку, формою вирішення нових задач на підставі досягнутих раніше здобутків та знань, традиція є «специфічним способом розвитку людської культури».

Підсумовуючи зазначу, що розглядаючи феномен традиції у історико-філософському дискурсі неодмінно звертаємося до таких феноменів як сенс який присутній у роботах Е.Гусерля, Гадамера, Гайдеггера, Барта, Мерло-Понті, аналіз соціокультурного концепту традиції це в першу чергу роботи М.Вебера. Проблема традиції розглядається у всіх підходах, що заявили себе з початку ХХ століття, коли дослідники звернулися до проблеми культури. Таким чином у вітчизняні та зарубіжні літературі накопичений багатий матеріал, аналізуючий феномен традиції. Вивчення феномену традиція як загально наукове поняття, в пізнанні якої задіяні філософія, соціологія, історія, виконує широку методологічну роль.

Список використаних джерел

1. Гадамер Х.Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем. / Общ. ред. и вступ. ст. Б.Н. Бессонова. – М.: Прогресс, 1988. – С.16.
2. Lenclud G. La tradition n'est plus ce qu'elle n'était, sur les notions de traditions et de société traditionnelles en ethnologie // Terrain №9, P.110–123.
3. Дондюк А.М. Традиція як спосіб людського буття: Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.04 / НАН України; Інститут філософії. – К., 1996. – С.25.
4. Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования №2, 1988. – С.147–159.
5. Агапов Ю.В. Структуры повседневности и культура образования // Грамота, 2011. №6 (12): в 3–х ч. Ч.III. – С.10–16.
6. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия // Вопросы философии. – 1986. – №3.
7. Анц В. Диалог Хайдеггера с традицией // Хайдеггер и современность. – М.: Наука. 1991. – С.53–61.
8. Диалоги. Традиція і ми // Генеза. – 1991. – №1. – С.13.
9. Плахов В.Д. Традиция и общество: опыт философско-социологического исследования. – М.: 1992.
10. Каиров В.М. Традиции и исторический процесс. – М.: Луч, 1994. – С.92.

11. Власова В.Б. Традиции, как социально–философская категория // Философские науки. – 1980. – №4. – С.36.
12. Аверьянов В.В. Традиция как методологическая проблема в отечественной культурологии XX века // Автореф. дис. док.филос. н. 24.00.01. // МГУ имени М.В. Ломоносова – М. 2011. – С.5.
13. Лебон Г. Психология масс // В кн.: Психология масс. – Самара, 1998. – С.47–48.
14. Шацкий Е. Традиция. Обзор проблематики [Перевод с пол. М.И. Леншиной] // Е.Шацкий. Утопия и традиция. – М.: Прогресс. 1990. – С.205–432.
15. Барт Р. Миф сегодня // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс; Универс, 1994. – С.72–130.
16. Воловик В.И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства / Воловик Виталий Иванович: М, Академия общественных наук при ЦК КПСС, 1990. – 210 с.

Литостанский В.В. Понятие традиции в историко–философском дискурсе

Анализируется феномен традиции в историко–философском дискурсе, автор рассматривает трактовки феномена традиции в философской литературе, анализирует эволюцию историко–философского осмысления понятия традиции в рамках отечественной и западной философии XIX–XXI вв.

Ключевые слова: традиция, дискурс, опыт, наследие.

Lytostansky, V.V. The notion of tradition in historical and philosophical discourse

This article analyzes the phenomenon of tradition in historical and philosophical discourse. The author examines the interpretation of the phenomenon of tradition in the philosophical literature, analyzes the evolution of the historical and philosophical understanding of the concept of tradition within the domestic and Western philosophy of the 19th and 20th centuries.

Key words: tradition, discourse, experience, heritage.